

ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ» У ЧАСТИНІ РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація

Реформування вітчизняного сектору безпеки і оборони, і зокрема, Служби безпеки України, є одним із важливих завдань на шляху євроінтеграції нашої держави, яке має здійснюватися з урахуванням сучасного досвіду діяльності спецслужб держав-членів ЄС та НАТО, демократичних перетворень в українському суспільстві.

Законом України «Про національну безпеку України» доручено СБУ до кінця поточного року розробити законопроект про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» та подати його Президентові України для внесення в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України.

З огляду на це, в аналітичній записці досліджено вимоги до реформування Служби безпеки України, визначені стратегічними і програмними документами держави, а також Законом України «Про національну безпеку України». Проаналізовано особливості цього процесу в Україні, виявлені проблемні питання.

Досліджено іноземний досвід функціонування спецслужб, зокрема, Служби безпеки Великої Британії (MI5). Проведено порівняльний аналіз щодо основних завдань, організаційної структури, статусу співробітників, особливостей взаємодії з іншими державними органами і громадянським суспільством Служби безпеки України і Служби безпеки Великої Британії.

На підставі проведеного аналізу підготовлені рекомендації щодо внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» відповідно до вимог Закону України «Про національну безпеку України» та інших стратегічних і концептуальних документів у частині, що стосується Служби безпеки України.

ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ» У ЧАСТИНІ РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Реформування Служби безпеки України визначено одним з пріоритетів комплексного реформування Української держави відповідно до ключових стратегічних і програмних документів – Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016, Річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО.

Згідно із зазначеними документами метою реформування СБУ є її трансформація на динамічну, укомплектовану високопрофесійними фахівцями, забезпечену сучасними матеріальними і технічними засобами спеціальну службу, здатну ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України від зовнішніх і внутрішніх загроз. Досягнення очікуваного результату передбачається, зокрема, шляхом зміни правових, організаційних та інших засад функціонування Служби безпеки України з урахуванням сучасного досвіду діяльності спецслужб держав-членів ЄС та НАТО, демократичних перетворень у суспільстві, інтеграційного курсу України в європейський і євроатлантичний економічний, політичний та безпековий простір.

Аналіз ходу виконання цього важливого завдання дає підстави стверджувати про наявність низки проблемних питань у цій сфері.

Так, слід зазначити, що **процес реформування Служби безпеки України не виправдано затягнувся.**

Необхідність розроблення та прийняття нової редакції Закону України «Про Службу безпеки України» (зокрема, з метою посилення

контррозвідувальних повноважень) була визначена ще Угодою про коаліцію депутатський фракцій «Європейська Україна» від 27.11.2014 р.

Завдання щодо оновлення доктринальних і концептуальних підходів до організації діяльності СБУ, функціональної оптимізації її організаційної структури, а також зміни правових та інших засад її функціонування з урахуванням сучасного досвіду діяльності спецслужб держав-членів ЄС та НАТО, демократичних перетворень у суспільстві, інтеграційного курсу України в європейський і євроатлантичний економічний, політичний та безпековий простір ставилися Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України у 2016 р.

Відповідно до Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік, затвердженої Указом Президента України від 28 березня 2018 року № 89/2018, серед цілей реформування СБУ у поточному році були визначені, зокрема, удосконалення законодавства з питань діяльності Служби та реалізація реформ відповідно до затверджених концептуальних нормативно-правових актів.

Нарешті, Закон України «Про національну безпеку України» (частина 6 розділу VI Прикінцеві та перехідні положення) визначив чіткі часові рамки для підготовки законопроекту про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» та подання його Президентові України для внесення в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України – у шестимісячний строк із дня набрання чинності цим Законом. Тобто, до кінця поточного року.

Враховуючи, що у 2019 р. в Україні розпочнуться активні процеси підготовки до виборів Президента і народних депутатів України, можна припустити, що процес розгляду і прийняття такого законопроекту буде ускладнений і обтяжений політичним забарвленням.

Слід зауважити, що проект Концепції реформування СБУ, яка мала б упорядкувати цей процес, був розроблений Службою спільно з вітчизняними і закордонними експертами (у т.ч. представниками ЄС і НАТО) ще у 2016 р.

Пропозиції до цього документу надавалися також Національним інститутом стратегічних досліджень (лист до СБУ № 293/459 від 29.04.2016). На жаль, зазначена Концепція так і не була прийнята офіційно. Отже, завдання Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік, яке передбачає необхідність «реалізації положень концепції реформування Служби безпеки України на підставі відповідного плану заходів» (пп. 2.1.12) ймовірно виконане не буде.

На круглому столі на тему «Служба безпеки України: Шляхи імплементації положень Закону України «Про національну безпеку», який відбувся 10.10.2018 р. у Національній академії Служби безпеки України, заступниця голови представництва НАТО в Україні Шерон Ірон констатувала, що затягування реформування СБУ може підірвати довіру союзників до керівництва української держави.¹

Складні дискусії точаться нині навколо **визначення основних функцій Служби безпеки України.**

Не зважаючи на деякі відмінності у визначенні основних завдань реформування Служби, які наведені у зазначених стратегічних і програмних документах держави, всі вони визначають у якості основних функцій Служби ті, що потім були закріплені у статті 19 Закону України «Про національну безпеку України», а саме:

проти дія розвідувально-підривної діяльності проти України;

боротьба з тероризмом;

контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури;

охорона державної таємниці.

¹*Див:* <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/5305#.U9ceHKOL.dpbs> та https://zik.ua/news/2018/10/10/zvolikannya_z_reformoyu_sbu_pidirve_doviru_nato_do_ukrainy_1424349

Виходячи з цього, необхідним є посилення ролі СБУ як спеціально уповноваженого органу державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності, головного органу у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, а також спеціально уповноваженого державного органу у сфері забезпечення охорони державної таємниці. Відповідним чином доцільно було б уточнити структуру Центрального управління СБУ.

Такий перелік основних функцій контррозвідувального органу держави є досить типовим для спецслужб розвинених країн.

Так, Служба безпеки **Великої Британії** (The Security Service), більше відома загалом як MI5, була заснована у 1909 році. Протягом свого розвитку ця служба відігравала ключову роль у забезпеченні національної безпеки своєї країни. Вона протистояла іноземним розвідувальним службам різних країн, виявляючи та нейтралізуючи їх агентуру, протидіяла терористичній загрозі різного походження. Досвід, традиції, підходи до роботи та принципи діяльності цієї Служби були сформовані у ході двох світових війн, протистоянням під час «холодної війни» як спецслужбам Радянського Союзу так і їх союзників, ірландським та міжнародним терористичним організаціям.

На сьогодні це високопрофесійна спецслужба, мета діяльності якої полягає у забезпеченні безпеки країни.

Законом про Службу безпеки (The Security Service Act 1989) визначено функції MI5:

- захист національної безпеки від загроз шпигунства, тероризму та саботажу, діяльності агентів іноземних держав та дій, спрямованих на повалення парламентської демократії політичними, промисловими або насильницькими засобами;
- захист економічного благополуччя Великої Британії від загроз, спричинених діями чи намірами людей за межами Британських островів;
- підтримка діяльності поліцейських сил та інших правоохоронних органів у запобіганні та виявленні серйозних злочинів. Проте з моменту створення Агентства з протидії організованої злочинності, а згодом –

Національного агентства з питань злочинності, MI5 припинив активну діяльність у цій площині, сконцентрувавши сили та засоби на боротьбі з тероризмом.

Показовим при цьому є розподіл фінансування MI5 за напрямками діяльності:

- 63 % – протидія міжнародному тероризму;
- 19 % – протидія шпіонажу та розповсюдженню зброї масового ураження;
- 18 % – протидія північно-ірландському тероризму.²

Зазначене свідчить про явний пріоритет у діяльності MI5, яким є протидія терористичній діяльності.

Чисельність співробітників Служби складає 4000 осіб³. MI5 підпорядкована Міністру внутрішніх справ Великої Британії, проте до структури Міністерства внутрішніх справ не входить.

Керує Службою Генеральний директор, який має трьох заступників та групу юридичних консультантів (радників). Структура організації включає в себе наступні підрозділи:

- протидія міжнародному тероризму;
- протидія північно-ірландському тероризму;
- протидія шпіонажу, кіберзлочинності та розповсюдженню зброї масового ураження;
- технічні операції та приховане спостереження;
- аналітичний;
- інформаційний;
- технологічний;
- з питань етики та нагляду;
- фінансовий;

² У цілому, бюджет MI5 є засекреченим. Узагальнені дані за 2015-2016 рр. наводяться за джерелом: <https://www.mi5.gov.uk/people-and-organisation>

³ Там саме.

- безпеки та персоналу.

Також, до складу Служби входять Об'єднаний аналітичний центр з питань тероризму та Центр захисту національної інфраструктури, які підпорядковуються безпосередньо Генеральному директору.

У своїй роботі спецслужба керується загальною стратегією уряду щодо протидії загрозам національній безпеці Великої Британії.

Отже, МІ5 є прикладом класичної спеціальної служби, призначеної для захисту національної безпеки, у складі якої відсутні як підрозділи боротьби з корупцією або організованою злочинністю, так і слідчі підрозділи. Функції у цій сфері виконують інші органи, з якими МІ5 співпрацює або надає підтримку.

У процесі реформування СБУ питання передачі невласних для спецслужби правоохоронних функцій іншим органам є наразі найбільш дискусійним. Передусім, йдеться про протидію правопорушенням у сфері економічної діяльності, а також корупційним правопорушенням.

Необхідність поетапного позбавлення СБУ функцій, які не властиві таким службам або дублюють функції інших спеціальних і правоохоронних органів, зафіксована стратегічними документами держави. Так, Стратегією національної безпеки України (пп.4.4) визначено: «Доцільно ... забезпечити передачу більшості правоохоронних функцій, крім боротьби зі злочинами проти основ національної безпеки, від Служби безпеки України до правоохоронних органів». Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України (п. 3.9) встановлена необхідність поетапної оптимізації повноважень Служби безпеки України у сферах протидії злочинам, що створюють загрози державній безпеці України, а також викриття і протидії транснаціональним та міжрегіональним організованим злочинним угрупованням, боротьби з проявами організованої злочинності у різних сферах.

Що стосується протидії корупційним правопорушенням, то з 2014 р. в Україні здійснюється процес комплексного оновлення механізму запобігання та протидії корупції, у ході якого удосконалено профільне законодавство

(передусім, прийнято Закон України «Про запобігання корупції»), створено низку нових антикорупційних органів.

Змінами, внесеними до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, уточнено підслідність слідчих органів безпеки та вилучено зі сфери їх повноважень розслідування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Проте Закон України «Про Службу безпеки України» не зазнав змін у частині визначення завдань СБУ, до яких і досі відносяться «попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів ... корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки...» (частина 2 статті 2). Це створило певну правову колізію.

За оцінками експертів, одночасне надання права на проведення оперативно-розшукової діяльності всім органам, уповноваженим розслідувати корупційні злочини, призводить до загострення конкуренції повноважень. У той же час експерти зауважують, що новостворена система антикорупційних органів ще не демонструє високої результативності діяльності.⁴ Повноцінну діяльність Державного бюро розслідувань наразі не розпочато.

У певній мірі цим пояснюється повільний процес передачі СБУ відповідних функцій іншим правоохоронним органам. Проте цілком очевидно, що завдання протидії корупції не відповідає профілю діяльності контррозвідувального органу, що підтверджується досвідом провідних країн.

Закон України «Про національну безпеку України» також не визначає такої функції СБУ (стаття 19), що має бути враховано під час внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України».

Слід зауважити, що питання позбавлення СБУ невласливих правоохоронних функцій знайшло відображення у законопроекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення

⁴ Дрьомов С.В. Інституційне забезпечення державної антикорупційної політики в Україні: реалії сьогодення: аналіт. доп. / С.В. Дрьомов. – К. : НІСД, 2018. – 92 с.

інституційної спроможності Служби безпеки України» (реєстр. № 8057 від 23.02.2018), поданому групою народних депутатів України.

У той же час сучасні виклики і загрози національній безпеці вимагають покладання на спецслужбу нових функцій, зокрема, щодо контррозвідувального захисту об'єктів критичної інфраструктури. Така практика є поширеною у розвинених країнах. Зокрема, у структурі MI5 у Великій Британії функціонує Центр захисту національної інфраструктури.

Поступова доцільна демілітаризація, тобто позбавлення співробітників статусу військовослужбовців, визначена ще одним із напрямів подальшого реформування Служби безпеки України та перетворення її на сучасну спецслужбу.

Так, відповідно до Стратегії національної безпеки України «реформування та розвиток розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів України має здійснюватися на основі принципів верховенства права, патріотизму, компетентності, департизації, доцільної демілітаризації, координації та взаємодії, розподілу завдань і усунення дублювання функцій, демократичного цивільного контролю та прозорості». Згідно зі Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України реформування СБУ має здійснюватися, зокрема шляхом «зміни правових, організаційних та інших засад функціонування Служби безпеки України з урахуванням сучасного досвіду діяльності спецслужб держав - членів ЄС та НАТО, демократичних перетворень у суспільстві, інтеграційного курсу України в європейський і євроатлантичний економічний, політичний та безпековий простір».

Вивчення іноземного досвіду вказує на те, що у більшості розвинених країни співробітники розвідувальних та контррозвідувальних служб не є військовослужбовцями (винятки можуть складати спеціалізовані служби – військова розвідка або військова контррозвідка внаслідок того, що вони у багатьох випадках є складовими військових відомств).

Заступниця голови представництва НАТО в Україні Шерон Ірон під час нещодавно проведеного круглого столу з питань реформування СБУ наголосила, що реформа «має зробити з СБУ демілітаризовану, деполітизовану, ефективну структуру задля гарантування внутрішньої безпеки з розвідувальними функціями та запобіганням злочинності».⁵

Очевидно, що для вітчизняної спеціальної служби процес демілітаризації потребує зваженого підходу, має відбуватись з урахуванням сучасних безпекових умов та враховувати передовий світовий досвід. Якщо виконання певних завдань СБУ пов'язане із можливим використанням співробітниками зброї (зокрема, щодо протидії тероризму, розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб), то у цих сферах доцільно зберегти статус військовослужбовців СБУ, на яких буде поширюється дія спеціальних статутів Збройних Сил України. При цьому нагальною потребою залишається необхідність розширення та розвитку спроможностей оперативних підрозділів, у т.ч. за рахунок належного кадрового, матеріально-технічного та фінансового забезпечення.

У той же час немає підстав для зволікання демілітаризації тих підрозділів СБ України, діяльність яких не пов'язана з безпосереднім проведенням контррозвідувальних, оперативно-розшукових та оперативно-бойових заходів (зокрема, підрозділів з господарського, кадрового, фінансового, аналітичного забезпечення, кіберзахисту тощо).

Ці процеси мають знайти відображення при підготовці законопроекту щодо внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України». При цьому потребують вирішення питання підвищення статусу цивільних працівників Служби, умов і порядку виконання ними своїх обов'язків, соціального і правового захисту їх і членів їх сімей з метою створення належної мотивації до праці на відповідних посадах.

Реагування на швидкі зміни безпекового середовища і сучасні загрози гібридного типу потребує запровадження принципів стійкості у роботі

⁵ *Див:* https://zik.ua/news/2018/10/10/zvolikannya_z_reformoyu_sbu_pidirve_doviru_nato_do_ukrainy_1424349

спецслужб. Принципово важливе значення при цьому має **посилення спроможностей спецслужб щодо ідентифікації загроз та налагодження ефективної взаємодії** між органами сектору безпеки і оборони, а також з іншими органами державної і місцевої влади та населенням з питань спільної протидії загрозам і небезпекам на всіх етапах.

Провідні демократичні держави активно застосовують такі підходи у роботі своїх спецслужб. Так, МІ5 у Великій Британії, виходячи із специфіки виконуваних завдань, найбільш тісно співпрацює із Секретною розвідувальною службою (The Secret Intelligence Service або МІ6) та Центром урядового зв'язку (The Government Communications Headquarters). Крім цього, МІ5 взаємодіє із поліцейськими службами (в основному у сфері боротьби з тероризмом через поліцейську мережу уповноважених осіб), Національним агентством з питань злочинності та Прикордонною службою.

Зазначені три спеціальні служби Великої Британії складають основу Національної системи розвідки. Схожий підхід використовується й у Сполучених Штатах Америки, де контррозвідувальні служби різних відомств є частиною розвідувального співтовариства. Такі механізми використовуються для покращення взаємодії та обміну інформацією між розвідувальними та контррозвідувальними службами.

Безумовно, діяльність спеціальних служб є переважно прихованою від суспільства. Проте задля забезпечення ефективного виконання поставлених завдань контррозвідувальні служби у розвинених демократичних країнах активно використовують різні механізми взаємодії із громадськістю. При цьому важливим аспектом такої взаємодії є двосторонні комунікації – не тільки громадяни допомагають спецслужбам, але і спецслужби надають необхідну інформацію, поради та консультації, як покращити безпеку тих чи інших аспектів життя. Так, МІ5 надає консультації у сфері безпеки низці організацій у громадському та приватному секторах (особливо це стосується протидії тероризму та захисту критичної інфраструктури).

Важливою вимогою до діяльності державних органів у демократичних країнах є виконання їх повноважень у законний, ефективний і підзвітний спосіб. У цьому контексті **забезпечення належного демократичного цивільного контролю** за діяльністю сектору безпеки і оборони має надзвичайне значення у процесі його реформування.

Основи такого контролю визначені розділом III Закону України «Про національну безпеку України», відповідно до якого система цивільного контролю складається з контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського контролю. Такий підхід у цілому відповідає стандартам розвинених демократичних країн.

Крім того, Законом доручено Кабінету Міністрів України до кінця поточного року забезпечити розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту про завдання та повноваження Комітету Верховної Ради України, до повноважень якого належить забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів.

Такі комітети функціонують при вищих законодавчих органах США, Великій Британії, ФРН, Норвегії тощо. Оскільки діяльність розвідувальних та контррозвідувальних служб має таємний характер, функції та повноваження таких комітетів часто визначаються окремим законом. Члени комітетів мають широкі повноваження щодо роботи із секретною інформацією, яку їм зобов'язані надавати уповноважені державні органи. Вони можуть викликати для надання пояснень співробітників спецслужб, вимагати та вивчати справи та певні документи. Крім цього, вони мають можливість знайомитися з будь-

якою інформацією, що стосується фінансування спецслужб, та витрат, які ними здійснюється. Якщо з міркувань безпеки уповноважений орган не може надати комітету необхідну інформацію або документи, відмова має бути обґрунтована.

При цьому члени відповідних парламентських комітетів зобов'язані не розголошувати отриману ними інформацію та дотримуватися режиму секретності, на них розповсюджуються положення законодавства про охорону державної таємниці.

Наприклад, цивільний контроль за діяльністю МІ5 здійснюють декілька структур та осіб:

- Міністр внутрішніх справ ВБ, до сфери відповідальності якого входять у т.ч. питання національної безпеки, та який відповідно до Закону про Службу безпеки призначає Генерального директора МІ5. Останній зобов'язаний звітувати перед Прем'єр-міністром та Міністром внутрішніх справ. У свою чергу, Міністр внутрішніх справ також підзвітний Парламенту за діяльність МІ5;

- Парламент через Комітет з питань розвідки та безпеки та Офіс національного аудиту (фінансовий контроль);

- два незалежні Комісари (обидва колишні судді вищого рівня), які здійснюють нагляд за законністю санкцій, наданих Міністром внутрішніх справ щодо оперативної діяльності МІ5 (зокрема, перехоплення інформації з каналів зв'язку, прихованого спостереження, проникнення на об'єкти власності тощо);

- Слідчий трибунал (розгляд скарг громадян на діяльність Служби, в основному щодо фактів можливого незаконного збору персональних даних та використання можливостей спецслужби всупереч законодавству).

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Основним призначенням спецслужб демократичних країн є захист національної безпеки від загроз розвідувально-підривної діяльності іноземних

спецслужб, тероризму, саботажу; захист демократії, економічного благополуччя і способу життя від зовнішніх загроз; підтримка діяльності інших правоохоронних органів.

2. Реформування (розвиток) Служби безпеки України є одним із пріоритетів комплексного реформування Української держави і важливим завданням на шляху євроінтеграції нашої держави. Цей процес має здійснюватися з урахуванням демократичних перетворень в українському суспільстві, сучасного досвіду діяльності спецслужб держав-членів ЄС та НАТО, а також на основі положень Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016, Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

Виходячи із визначених зазначеними документами завдань і напрямів реформування СБУ, **внесення змін потребують такі положення Закону України «Про Службу безпеки України» (далі - Закон)⁶:**

1) основні завдання СБУ (стаття 2 Закону) доцільно уточнити відповідно до статті 19 Закону України «Про національну безпеку України», а саме:

проти дія розвідувально-підривної діяльності проти України;

боротьба з тероризмом;

контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури;

охорона державної таємниці.

⁶ Рекомендації Національного інституту стратегічних досліджень щодо імплементації положень Закону України «Про національну безпеку України» у частині реформування Служби безпеки України були надані СБУ листом № 293/563 від 27.08.2018.

Виходячи з цього, необхідним є посилення ролі СБУ як спеціально уповноваженого органу державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності, головного органу у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, а також спеціально уповноваженого державного органу у сфері забезпечення охорони державної таємниці;

2) визначити принципи діяльності СБУ (стаття 3 Закону), до яких зокрема відносяться:

верховенство права, неухильне дотримання прав і свобод людини і громадянина, позапартійність, відповідальність перед народом України, координація і взаємодія з іншими суб'єктами сектору безпеки та оборони України; прозорість та відкритість для демократичного цивільного контролю;

3) потребує удосконалення організаційна структура СБУ, доцільно визначити оптимальну організаційно-штатну побудову Центрального управління, регіональних органів, скоротити загальну чисельність особового складу СБУ.

Зокрема, структура Центрального управління Служби безпеки України, наведена у статтях 10 і 15 Закону, має бути уточнена відповідно до визначених основних завдань СБУ, передусім, у частині збільшення функціональних підрозділів за профілем контррозвідувального захисту (у т.ч. утворення підрозділу контррозвідувального захисту об'єктів критичної інфраструктури), ліквідації підрозділу боротьби з корупцією і організованою злочинною діяльністю тощо.

Доцільно опрацювати питання щодо оптимізації структури регіональних органів СБУ з урахуванням особливостей територіального розвитку (зокрема, наявність розвідувальних устремлінь іноземних держав, проходження державного кордону, етнічний склад населення, рівень економічного розвитку тощо) та внести відповідні зміни до статті 11 Закону;

4) порядок призначення і звільнення Голови СБУ (стаття 13 Закону) має бути приведений у відповідність до статті 19 Закону України «Про національну безпеку України»;

5) перелік правоохоронних та інших державних органів України, з якими взаємодіє СБУ, (стаття 17 Закону) потребує приведення у відповідність з чинним законодавством, а також доповнення іншими суб'єктами, з якими СБУ взаємодіє, зокрема, з питань боротьби з тероризмом, протидії розвідувально-підривній діяльності тощо.

Доцільно також доповнити цю статтю положенням щодо обміну інформацією, необхідною для виконання завдань із забезпечення національної безпеки;

6) з огляду на необхідність проведення поступової демілітаризації та встановлення оптимального співвідношення військових і цивільних посад в структурі СБУ, положення Закону щодо статусу цивільних працівників Служби, умов і порядку виконання ними своїх обов'язків, соціального і правового захисту їх і членів їх сімей мають бути суттєво розширені з метою створення належної мотивації до праці на відповідних посадах, запровадження ефективного механізму кадрового менеджменту в системі СБУ;

7) виходячи із основних завдань СБУ, а також враховуючи завдання, визначені Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, перелік обов'язків СБУ (стаття 24 Закону) доцільно доповнити, зокрема, такими:

здійснювати адміністративно-правові, організаційні, оперативно-розшукові та контррозвідувальні заходи з протидії терористичній діяльності, у тому числі міжнародній, та фінансуванню тероризму;

здійснювати координацію контррозвідувальної і антитерористичної діяльності в Україні;

здійснювати контррозвідувальні та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на боротьбу з кібертероризмом, кібершпигунством, кібезрзлочинністю, можливі наслідки якої безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України;

брати участь у розслідуванні кіберінцидентів та кібератак щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога стосовно

захисту якої встановлена законом, критичної інформаційної інфраструктури та її окремих об'єктів;

виявляти, протидіяти і припиняти спеціальні інформаційні операції і впливи спеціальних служб іноземних держав, організацій, груп та осіб;

протидіяти незаконному обігу і використанню спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації;

здійснювати контррозвідувальний, антитерористичний та контрдиверсійний захист об'єктів критичної інфраструктури, обмін інформацією з питань оцінки загроз та реагування на загрози і кризові ситуації, а також ліквідації їх наслідків у взаємодії з іншими уповноваженими державними органами України;

попереджувати, виявляти, протидіяти і припиняти протиправну діяльність спеціальних служб іноземних держав на об'єктах критичної інфраструктури;

здійснювати адміністративно-правові, організаційні, оперативно-розшукові та контррозвідувальні заходи з охорони державної таємниці і службової інформації;

здійснювати у встановленому порядку обмін інформацією з державами-членами НАТО, ЄС та партнерськими спецслужбами інших держав;

8) процедури демократичного цивільного контролю за діяльністю СБУ (розділ VI Закону) потребують уточнення відповідно до положень розділу III Закону України «Про національну безпеку України», зокрема, у частині щодо здійснення такого контролю Верховною Радою України і спеціально утвореними комітетами ВРУ, а також громадського контролю.

Резнікова О.О., Місюра А.О.
відділ проблем національної безпеки
Національний інститут стратегічних досліджень
листопад 2018 р.